

ТАРМОҚ КЛАСТЕР ТИЗИМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ ВА УЛАРДАН ЎЗБЕКИСТОНДА ФЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ

Худойкулов Мамарасул Раджабович

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти

ORCID: 0009-0003-5013-367X

Аннотация. Ушбу тадқиқот ишида тармоқ кластер тизимларини шакллантириш бўйича хорижий тажрибани ўрганиш ва уларни Ўзбекистонда қўллаш имкониятларини баҳолашга қаратилган. Ушбу тадқиқот турли мамлакатлардаги кластер ривожланишининг муваффақиятли мисолларини ўрганиш ва уларнинг самарадорлигига ҳисса қўшаётган омилларни таҳлил қилиш орқали Ўзбекистондаги нафақат илмий тадқиқотлар учун, балки амалиёт учун ҳам қимматли тушунчаларни тақдим этишга қодир.

Калит сўзлар: тармоқ, кластер, барқарорлик, тўқимачилик, саноат, тенденция.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ СЕТЕВЫХ КЛАСТЕРНЫХ СИСТЕМ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Худойкулов Мамарасул Раджабович

Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности

Аннотация. В данной исследовательской работе ставится цель изучить зарубежный опыт формирования сетевых кластерных систем и оценить возможности их применения в Узбекистане. Данное исследование способно предоставить ценную информацию не только для академических исследований, но и для практики в Узбекистане путем изучения успешных примеров развития кластеров в разных странах и анализа факторов, способствующих их эффективности.

Ключевые слова: сеть, кластер, устойчивость, текстильная промышленность, промышленность, тренд.

FOREIGN EXPERIENCE OF NETWORK CLUSTER SYSTEM FORMATION AND POSSIBILITIES OF THEIR USE IN UZBEKISTAN

Khudoykulov Mamarasul Radjabovich

Tashkent Institute of Textile and Light Industry

Abstract. In this research work, it is aimed to study the foreign experience in the formation of network cluster systems and evaluate the possibilities of their application in Uzbekistan. This study is capable of providing valuable insights not only for academic research but also for practice in Uzbekistan by studying successful examples of cluster development in different countries and analyzing the factors contributing to their effectiveness.

Key words: network, cluster, sustainability, textile, industry, trend.

Кириш.

Сўнгги ўн йил давомида кластерлаш тушунчаси дунёнинг турли минтақаларида иқтисодий ривожланиш, инновациялар ва рақобатбардошликни рағбатлантиришнинг кучли механизми сифатида шаклланди. Муайян соҳада ўзаро боғланган компаниялар, ихтисослашган етказиб берувчилар, хизмат кўрсатувчи провайдерлар ва тегишли муассасаларнинг географик концентрацияси сифатида белгиланган кластерлар маҳсулдорлик, билим алмашинуви ва тадбиркорлик фаоллигини оширишда муҳим роль ўйнади десак хато бўлмайди. Кластер ривожланишининг потенциал афзалликларини эътироф этган ҳолда, бутун дунё бўйлаб мамлакатлар ушбу экотизимларни яратиш ва ривожлантириш бўйича стратегияларни фаол равишда амалга оширдилар.

Ўзбекистон Марказий Осиёнинг тез ўсаётган иқтисодиёти сифатида кластер ривожланиши тақдим этаётган имкониятлардан фойдаланишга тайёр. Турли соҳалар ва ривожланаётган тадбиркорлик экотизимига эга бўлган Ўзбекистон тармоқ кластер тизимларини ташкил этишдан сезиларли фойда кўради. Аммо кластерлар салоҳиятидан самарали фойдаланиш учун кластер ташаббусларини муваффақиятли амалга оширган мамлакатлар тажрибаси ва илғор тажрибаларидан фойдаланиш зарур.

Адабиётлар шарҳи.

Кластер ривожланиши, минтақавий иқтисодиёт ва тармоқ назариясининг муҳим ўрганиш йўналиши бўлиб, вақт ўтиши билан корхоналар ва тармоқлар кластерлари қандай ўсиши ва ривожланишини тушунишни ўз ичига олади. Ушбу тадқиқот иқтисодий ўсиш, инновацион ривожланишлар, ҳудудлар ва тармоқларнинг рақобатбардошлигини оширувчи омилларга оид тушунчаларни очиқ бериши мумкин. Кластерга оид иқтисодий адабиётларни кўриб чиқадиган бўлсак, унинг турлича назарияларини ўчратишимиз мумкин. Мавзуимиздаги асосий урғу хорижий тажриба ва уларни Ўзбекистон иқтисодиётига жорий этиш ва самарали фойдаланиш имкониятларига қаратилган. Адабиётларга бирма-бир мурожаат қилсакда, ўрганиш предметимизнинг моҳиятини очишга ҳаракат қилсак. Хусусан, Кластер таҳлил усуллари тиббиёт, психология ва бозор тадқиқотлари каби турли соҳаларда кластер ривожланишини тушунишга ёрдам берадиган кўп ўзгарувчан маълумотлардаги тузилмаларни аниқлаш учун жуда муҳимдир (Эверитт, 1974).

Тармоқлар ичида кластерлаш ёки транзитивликни ўз ичига олган моделлар кластерларнинг шаклланиши ва эволюцияси ҳақида тушунча беради, бу кластер ичидаги тугунлар ёки фирмалар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик муҳимлигини таъкидлайди (Невман, 2009).

Кластерлаш учун аралаш моделлардан фойдаланиш умумий хусусиятлар асосида маълумотлар ичидаги гуруҳларни аниқлашга статистик ёндашувни таъминловчи муҳим кичик соҳа сифатида пайдо бўлди, кластер шаклланиши ва эволюцияси ҳақидаги тушунчамизни янада кенгайтди (Макничолас, 2016).

Вақт ўтиши билан кластер ривожланиш динамикасини тушуниш жуда муҳим, моделлар кластерлар шаклланиш, ўсиш, етуклик ва эҳтимол пасайишнинг ҳаёт циклини кузатишини таклиф қилади. Ушбу нуқтаи назар кластер ривожланишининг йўлга боғлиқ табиатини таъкидлайди (Босчма ва Форнаҳл, 2011).

Кластерлар иқтисодий ривожланиш учун кўплаб афзалликларни, жумладан, ривожланган инновациялар ва рақобатбардошликни тақдим этсада, кластерни ривожлантириш моделларини амалга ошириш, айниқса, кам ривожланган шароитларда муҳим муаммоларга дуч келади. Моделларни маҳаллий шароитга мослаштириш кластерни муваффақиятли ривожлантириш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга (Абдин ва Раҳман, 2015).

Юқоридагиларга асосланиб айтиш мумкинки, кластер ривожланишининг назарий моделлари иқтисодий кластерларнинг мураккаб ўзгаришини тушуниш учун қимматли

асослар яратади, кластерларнинг ўсиши ва барқарорлигини таъминлашда географик яқинлик, тармоқнинг ихтисослашуви ва тармоқ таъсирининг муҳимлигини таъкидлайди.

Клофстен ва бошқалар (2015) фикрича, кластер ташаббусларининг муваффақиятига ташкилий ва бошқарув жиҳатларидан тортиб, атроф-муҳит ва таркибий шароитларгача бўлган турли омиллар таъсир кўрсатади. Ушбу омиллар кластерларнинг самарадорлиги, барқарорлиги ва ўсиш потенциалини аниқлашда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Кластер ташаббусини бошқариш муваффақияти учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган “катта бешлик” сифат омиллари кластер ортидаги ғоя, ҳаракатлантирувчи кучлар ва мажбурият, амалга оширилган тадбирлар, муҳим масса ва ташкилотни ўз ичига олади. Ушбу омиллар вақт ўтиши билан кластерларнинг ишлаши ва барқарорлигини баҳолаш учун асос бўлиб хизмат қилади, бу кўриш, етакчилик, иштирок этиш ва таркибий яхлитлик муҳимлигини таъкидлайди.

Ал-Кфаирий ва бошқалар (2019) ўз тадқиқотларида кластерлардаги фирмаларнинг катталиги ва ёши молиявий ўсишга квадратик таъсир кўрсатадиган айланмага таъсир қилади. Инновационлик молиявий ўсишга ижобий чизиқли таъсир кўрсатади, бу инновацион имкониятлар кластер муваффақияти учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади. Бундан ташқари, кластерлардаги бандлик асосан ёш ва олдинги йиллардаги инновациялар билан боғлиқ бўлиб, етук фирмалар ва инновацион саъй-ҳаракатларнинг аҳамиятини таъкидлайди.

Тадқиқотлар молиялаштириш барқарорлигини таъминлаш, кластер ташаббуси миссияси, қарашлари, стратегияси ва ҳаракат режасини ишлаб чиқиш, кластер ташаббуси доирасида ҳамкорлик ва ижтимоий тармоқларни ўрнатиш, кластернинг муҳим массаси ва бошқарув ҳамкорларини ривожлантириш каби муҳим муваффақият омилларини аниқлайди. Ушбу омиллар молиявий барқарорлик, стратегик режалаштириш, ҳамкорлик ва муносабатлар ва ресурсларни самарали бошқариш муҳимлигини таъкидлайди (Адамус, 2019).

Кластерлар фаолият юритадиган жараён, уларнинг таркибий хусусиятлари ва қандай ишлаши кластер ишлашига сезиларли даражада таъсир қилади. Узоқ муддатли режалаштириш хавфсизлиги, фирмалар ўртасидаги процессуал ишонч, расмийлаштирилган қоидалар, барқарор тузилмалар, аниқ мақсадлар ва вазифаларнинг таърифлари самарадорликни белгиловчи омиллардандир. Ушбу топилмалар кластер тадқиқотларидаги умумий тахминларни ўзгартириб, яқинлик, ҳамкорлик тажрибаси ва пул рағбатлантириш каби омиллар илгари ўйлангандек ижобий таъсир кўрсатмаслиги мумкинлигини кўрсатади (Муэллер ва Жунгвиртх, 2011). Бу омиллар кластер муваффақиятининг кўп қиррали хусусиятини таъкидлаб, стратегик режалаштириш, етакчилик, инновациялар, ҳамкорлик ва қўллаб-қувватловчи муҳит муваффақиятли ва барқарор кластер ташаббусларини қўллаб-қувватлашнинг калити эканлигини таъкидлайди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Турли мамлакатлардаги кластер ривожланишининг муваффақиятли мисолларини кўриб чиқиш уларнинг самарадорлигига ҳисса қўшадиган стратегиялар, амалиётлар ҳақида қимматли тушунчаларни беради. Қуйидаги мисоллар бутун дунё бўйлаб машҳур кластерларни ажратиб кўрсатади ва кластер тизимларининг ривожланиши ҳақида маълумот бериши мумкин:

Силикон водийси (АҚШ), эҳтимол, юқори технологияли компаниялар, стартаплар, венчур капиталистлар, университетлар ва тадқиқот институтларининг зич тармоғини ўз ичига олган ривожланган технология кластерининг энг машҳур намунаси. Силикон водийси инновациялар ва тадбиркорликни ривожлантирувчи мустаҳкам экотизимдан фойдаланади. Stanford ва UC Berkeley каби етакчи университетларнинг

мавжудлиги доимий истеъдодлар оқими ва тадқиқот ҳамкорлик имкониятларини таъминлайди. Шунингдек, венчур капиталига кириш стартапларнинг ўсиши учун жуда муҳимдир. Силикон водийси истиқболли корхоналарга сармоя киритишга тайёр бўлган венчур капиталистларнинг зич тармоғига эга бўлиб, тез ўсиш ва кенгайиш имконини беради. Силикон водийсидаги таваккалчилик ва муваффақиятсизликка бағрикенглик маданияти тадбиркорларни инновациялар учун динамик муҳитни таъминлаб, таъсирлардан қўрқмасдан амбицияли ғояларга интилишга ундайди. Яқинлик билимларнинг тарқалишини осонлаштиради, одамлар ва ташкилотларга ғоялар алмашиш, лойиҳаларда ҳамкорлик қилиш ва инновациялар ва ўсиш учун бир-бирининг тажрибасидан фойдаланиш имконини беради¹⁸³.

Кембриж кластери (Буюк Британия), шунингдек, “Silicon Fen” номи билан ҳам танилган, Кембриж университети яқинида жойлашган таниқли технология кластеридир. У биотехнология, фармацевтика ва юқори технологияли саноат учун глобал марказ сифатида пайдо бўлди. Кембриж университети тадқиқот ва инновациялар учун марказ бўлиб хизмат қилади, юқори даражадаги истеъдодларни жалб қилади ва академия ва саноат ўртасидаги ҳамкорликни ривожлантиради.

Университетнинг технология трансфери идораси тадқиқот кашфиётларини тижоратлаштиришга ёрдам беради, бу эса стартаплар ва ташкил этилган компанияларга тижорат иловалари учун илғор технологиялардан фойдаланиш имконини беради. Кластер тадбиркорлар, инвесторлар ва тадқиқотчилар ўзаро боғланиши, тушунчалар алмашиши ва ҳамкорлик имкониятларини ўрганиши мумкин бўлган кўплаб тармоқ тадбирлари, конференциялар ва саноат форумларини таклиф этади. Кембриж инкубаторлар, акселераторлар ва бизнесни қўллаб-қувватловчи ташкилотларни ўз ичига олган қўллаб-қувватловчи экотизимдан фойдаланади, улар бошланғич ва кенгайтирилганларга ресурслар, мураббийлик ва молиялаштиради¹⁸⁴.

Швецариянинг Базел ва Цюрих шаҳарлари атрофида жойлашган биотехнологик кластери фармацевтика, биотехнология ва ҳаёт ҳақидаги фанлар бўйича жаҳон етакчисига айланди. Швецария дунё миқёсидаги илмий-тадқиқот институтлари ва ҳаёт фанлари соҳасига қўшган ҳиссалари билан машҳур университетларга эга. Кўпмиллатли фармацевтика компанияларининг мавжудлиги кластернинг тадқиқот имкониятларини янада оширади. Швецариянинг қулай тартибга солиш муҳити, содалаштирилган тасдиқлаш жараёнлари ва кучли интеллектуал мулк ҳимояси билан ажралиб туради, биотехнологик стартаплар ва трансмиллий корпорацияларни ўзига жалб қилди. Шунингдек, юқори сифатли таълим тизими биотехнология саноати учун зарур бўлган тажриба билан жиҳозланган малакали ишчи кучини ишлаб чиқаради. Бундан ташқари, мамлакатнинг очиқ иммиграция сиёсати халқаро истеъдодларни ишга ёллашни осонлаштиради. Кластер мукамал инфратузилма, жумладан, замонавий тадқиқот объектлари, транспорт тармоқлари ва Европанинг асосий бозорларига яқинлик, уланиш ва ҳамкорлик имкониятларини яхшилайди.

Автомобилсозлик кластери, Германиянинг Штутгарт, Мюнхен ва Волфсбург каби шаҳарлари атрофида жойлашган автомобиль кластери ўзининг автомобилсозлик маҳорати ва ишлаб чиқаришдаги мукамаллиги билан машҳур. Автомобиль ишлаб чиқарувчилар, етказиб берувчилар ва тадқиқот институтлари ўртасидаги яқин ҳамкорлик инновацияларни рағбатлантиради ва электр ҳаракатчанлиги, автоном ҳайдаш ва енгил қурилиш каби соҳаларда технологик тараққиётга ёрдам беради.

Германиянинг дуал таълим тизими автомобилсозлик ва ишлаб чиқариш жараёнлари бўйича ўқитилган малакали ишчиларнинг барқарор таъминланишини таъминлайди ва саноатнинг рақобатбардошлигини қўллаб-қувватлайди. Тадқиқот ва ишланмаларни рағбатлантириш, инновацияларни қўллаб-қувватлаш ва электр

¹⁸³ <https://www.investopedia.com/terms/s/siliconvalley.asp>

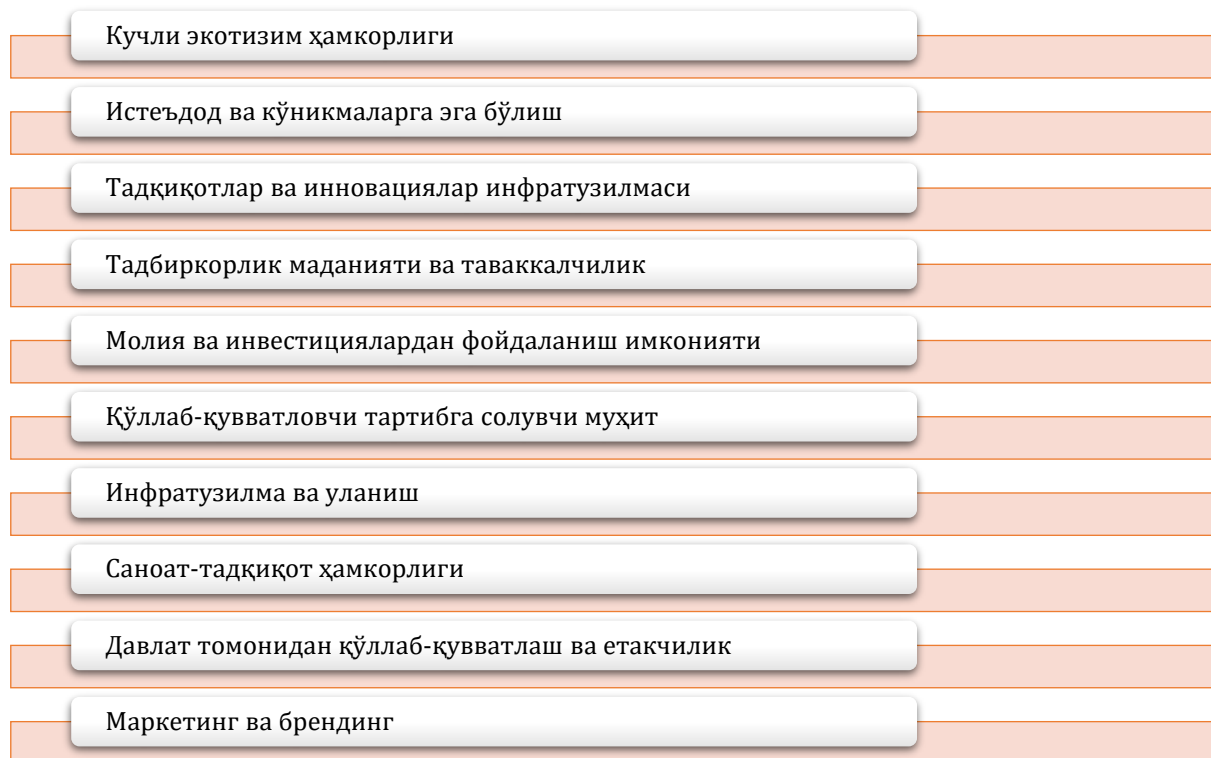
¹⁸⁴ <https://oxfordsummercourses.com/articles/cambridge-the-heart-of-technology-and-business-in-the-uk/>

мобиллигига ўтишни қўллаб-қувватлашга қаратилган ҳукумат ташаббуслари кластернинг ўсиши ва рақобатбардошлигига ҳисса қўшади¹⁸⁵.

Мода кластери, Милан, Флоренция ва Рим каби шаҳарлар атрофида жойлашган Италиянинг мода кластери ўзининг маҳорати, мукамал дизайни ва ҳашаматли брендлари билан машҳур. Италиянинг бой маданий мероси ва ҳунармандчилик анъаналари мамлакатнинг мода ва ҳашаматли маҳсулотлар соҳасида жаҳон етакчиси сифатидаги обрўсига ҳисса қўшди. Италия мода уйлари ўзларининг инновацион дизайнлари, ижодий қобилиятлари ва глобал мода саноатидаги тенденцияларни олдиндан билиш ва ўрнатиш қобилияти билан машҳур. Дизайн мактаблари ва мода институтлари истеъдодларни тарбиялаш ва ижодкорликни ривожлантиришда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Италия мода кластери саноат уюшмалари, савдо ярмаркалари ва мода ҳафталиклари доирасидаги ҳамкорлик ва тармоқ имкониятларидан фойдаланади. Ушбу платформалар билим алмашиш, бозорга кириш ва дизайнерлар, ишлаб чиқарувчилар ва чакана сотувчилар ўртасида ҳамкорликни осонлаштиради. Италиянинг мода кластери юқори нархларни бошқариш ва бутун дунё бўйлаб истеъмолчилар орасида брендга содиқликни сақлаш учун сифат, маҳорат ва услуб бўйича ўз обрўсидан фойдаланади. Gucci, Prada ва Versace каби машҳур брендлар италян модасининг мукамаллигини акс эттиради¹⁸⁶.

Юқорида кўрганимиздек, ушбу амалий тадқиқотлар кластерни ривожлантиришнинг турли ёндашувларини намойиш этади ва кластер экотизимларининг рақобатбардошлиги ва барқарорлигига ҳисса қўшадиган муваффақиятнинг асосий омилларини таъкидлайди. Ушбу хорижий тажрибалардан сабоқ олиб, Ўзбекистон ўзининг ноёб кучли томонларидан фойдаланиш, муаммоларни ҳал этиш ҳамда барқарор иқтисодий ўсиш ва инновацияларни қўллаб-қувватлаш учун кластерни ривожлантириш стратегиясини мослаштириши мумкин.

1-расм. Кластер ривожланишидаги асосий муваффақият омиллари¹⁸⁷

¹⁸⁵ <https://www.diskmfr.com/decoding-german-auto-industry-chain-a-complete-overview/>

¹⁸⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_fashion

¹⁸⁷ Адабиётларни ва хорижий тажрибани ўрганиш асосида муаллиф томонидан шакллантирилган

Кластернинг муваффақиятли ривожланиши кластер экотизимларининг рақобатбардошлиги, барқарорлиги ва инновацион салоҳиятига ҳисса қўшадиган турли ўзаро боғлиқ омилларга таянади. Хорижий амалий тадқиқотлар ва мавжуд адабиётлардан олинган маълумотларга асосланиб, кластер тизимларини яратиш ва оптималлаштиришда муваффақиятнинг асосий омилларини 1-расмда келтирганмиз. Агар бирма-бир кўриб чиқадиган бўлсак, унинг аҳамиятини кенгроқ англашимиз мумкин. Хусусан, кластер экотизимидаги манфаатдор томонлар, шу жумладан компаниялар, тадқиқот институтлари, давлат идоралари ва қўллаб-қувватловчи ташкилотлар ўртасидаги ҳамкорлик инновациялар, билим алмашинуви ва муаммоларни жамоавий ҳал қилиш учун муҳим аҳамиятга эга.

Малакали ва хилма-хил ишчи кучи кластерлар муваффақиятининг асосидир, чунки истеъдод инновациялар ва тадбиркорликнинг қон томири бўлиб хизмат қилади. Кластер ташаббуслари таълим ва ўқитиш дастурлари орқали истеъдодларни ривожлантиришга, иммиграция сиёсати орқали малакали мутахассисларни жалб қилишга ва умрбод таълим ва ишчи кучида малака ошириш маданиятини оширишга қаратилиши керак.

Илмий тадқиқот объектлари, технологияларни узатиш бўлимлари, инкубаторлар ва акселераторларга кириш тадқиқот-тижорийлаштириш йўллари осонлаштириш ва кластер ичидаги стартаплар ва қўламларни кенгайтиришни қўллаб-қувватлаш учун жуда муҳимдир.

Таваккалчилик, тажриба ва чидамлилик билан ажралиб турадиган тадбиркорлик маданиятини тарбиялаш инновацияларни ривожлантириш ва кластерда тадбиркорлик салоҳиятини очиш учун зарурдир. Тадбиркорлар ва инноваторлар ўртасида ижодкорлик, мослашувчанлик ва қатъиятлилик онгини рағбатлантириш янги ғоялар, бизнес моделлари ва бозор имкониятларини ўрганишни осонлаштиради.

Кластердаги стартаплар ва кичик ва ўрта бизнеснинг ўсиши ва кенгайишини қўллаб-қувватлаш учун венчур капитали, грантлар ва кредитларни ўз ичига олган молиядан етарли даражада фойдаланиш жуда муҳимдир. Тадбиркорларни инвесторлар билан боғлаш механизмларини яратиш, инновациялар ва инвестицияларни молиявий рағбатлантириш, капитални шакллантиришдаги меъёрий тўсиқларни камайтириш тадбиркорликни рағбатлантириши ва кластер доирасида иқтисодий ўсишни таъминлаши мумкин.

Шаффоф, башорат қилинадиган ва бизнесга қулай сиёсат билан тавсифланган қўллаб-қувватловчи тартибга солиш муҳити кластерда тадбиркорлик, инвестициялар ва инновацияларни ривожлантириш учун жуда муҳимдир. Бюрократик қоғозбозликни камайтириш, тасдиқлаш жараёнларини тартибга солиш, интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва рақобатни рағбатлантиришга қаратилган тартибга солувчи ислохотлар бизнеснинг ўсиши ва ривожланиши учун қулай муҳит яратиши мумкин.

Замонавий инфратузилмага, жумладан транспорт тармоқларига, рақамли уланишга, энергия ресурсларига ва жисмоний қулайликларга кириш кластер ичидаги компаниялар фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва манфаатдор томонлар ўртасида ҳамкорлик ва билим алмашишни осонлаштириш учун муҳим аҳамиятга эга. Инфратузилмага киритилаётган инвестициялар кластернинг алоқадорлигини, фойдаланиш имкониятини ва жаҳон бозорларида рақобатбардошлигини оширади.

Саноат ва илмий муассасалар, университетлар ўртасидаги ҳамкорлик тадқиқот ва тижоратлаштириш ўртасидаги тафовутни бартараф этиш, билим ва технологияни лабораториядан бозорга ўтказиш, маҳсулот инновацияси ва рақобатбардошлигини ошириш учун муҳим аҳамиятга эга. Қўшма тадқиқот лойиҳалари, технологиялар трансфери бўйича келишувлар ва саноат ҳамкорликлари каби саноат ва илмий

хамкорлик механизмларини яратиш инновацияларни рағбатлантириши ва кластернинг технологик имкониятларини ошириши мумкин.

Кластерни ривожлантириш учун қулай муҳит яратиш, манфаатдор томонларнинг саъй-ҳаракатларини мувофиқлаштириш ҳамда кластер ташаббусларини қўллаб-қувватлаш учун стратегик йўналиш ва ресурслар билан таъминлаш учун кучли давлат ёрдами ва етакчилик зарур.

Самарали маркетинг ва брендинг саъй-ҳаракатлари кластер экотизимининг кўриниши, обрўси ва рақобатбардошлигини ошириши, истеъдодлар, сармоя ва бизнес имкониятларини ички ва халқаро бозорлардан жалб қилиши мумкин. Жозибали кластер брендини ишлаб чиқиш, муваффақият ҳикоялари ва ютуқларини тарғиб қилиш, саноат тадбирлари, кўргазмалар ва тармоқ форумларида иштирок этиш кластернинг кучли томонлари ва имкониятлари ҳақида хабардорликни ошириши, уни инновациялар ва тадбиркорлик учун устувор йўналиш сифатида жойлаштириши мумкин.

Ўзининг жадал ривожланаётган иқтисодиёти ва ривожланаётган тадбиркорлик экотизимига эга бўлган Ўзбекистон кластерни ривожлантиришда муваффақиятнинг асосий омилларини қабул қилиш ва мослаштиришдан сезиларли фойда кўриши мумкин. Мамлакат ўзига хос муаммолар ва имкониятларга дуч келган бўлсада, қуйидаги таҳлил ҳар бир муҳим муваффақият омилни Ўзбекистон шароитида қандай қўллаш мумкинлигини кўрсатади:

1-жадвал

Ўзбекистонда кластерни ривожлантиришда муваффақиятнинг асосий омилларини татбиқ этилиши¹⁸⁸

Номланиши	Қўллаш имконияти	Амалга ошириш
Кучли экотизим ҳамкорлиги	Кластер бошқаруви ташкилотлари, саноат ассоциациялари ва мулоқот, билим алмашинуви ва жамоавий ҳаракатларни осонлаштирадиган давлат-хусусий шерикликни ташкил этиш орқали манфаатдор томонлар ўртасида ҳамкорликни ривожлантириши мумкин.	Давлат идоралари, илмий муассасалар, саноат иштирокчилари ва ёрдамчи ташкилотлар стратегик кластерларни аниқлаш, кластер стратегияларини ишлаб чиқиш ва экотизим доирасида ҳамкорлик ва ҳамкорликни кучайтирувчи ташаббусларни амалга ошириш учун ҳамкорлик қилиши мумкин.
Тадқиқот ва инновацион инфратузилма	Илмий-тадқиқот ва инновацион инфратузилмага, жумладан, технопарклар, инкубаторлар ва тадқиқот марказларига сармоя киритиши, тадқиқотларни тижоратлаштиришни қўллаб-қувватлаш, технологиялар трансферини осонлаштириш, стартаплар ва кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин.	Давлат-хусусий шерикликдан инновацион марказларни ривожлантириш ва улардан фойдаланиш, илмий лойиҳаларни молиялаштириш ва илмий доиралар ва саноат ўртасидаги тафовутни бартараф этадиган технологиялар трансфери идораларини ташкил этиш учун фойдаланиш мумкин.
Тадбиркорлик маданияти ва таваккалчилик	Таваккал қилишни рағбатлантирадиган, инновацияларни мукофотлайдиган ва тадбиркорлик муваффақиятини нишонлайдиган қўллаб-қувватловчи экотизимни ривожлантириш орқали тадбиркорлик маданиятини ривожлантириши мумкин. Кириш	Ишбилармон тадбиркорларни тарбиялаш, мураббийлик ва тренинглар ўтказиш ҳамда уларни ресурслар ва молиялаштириш имкониятлари билан боғлаш учун тадбиркорлик бўйича таълим дастурлари, стартап-инкубаторлар ва

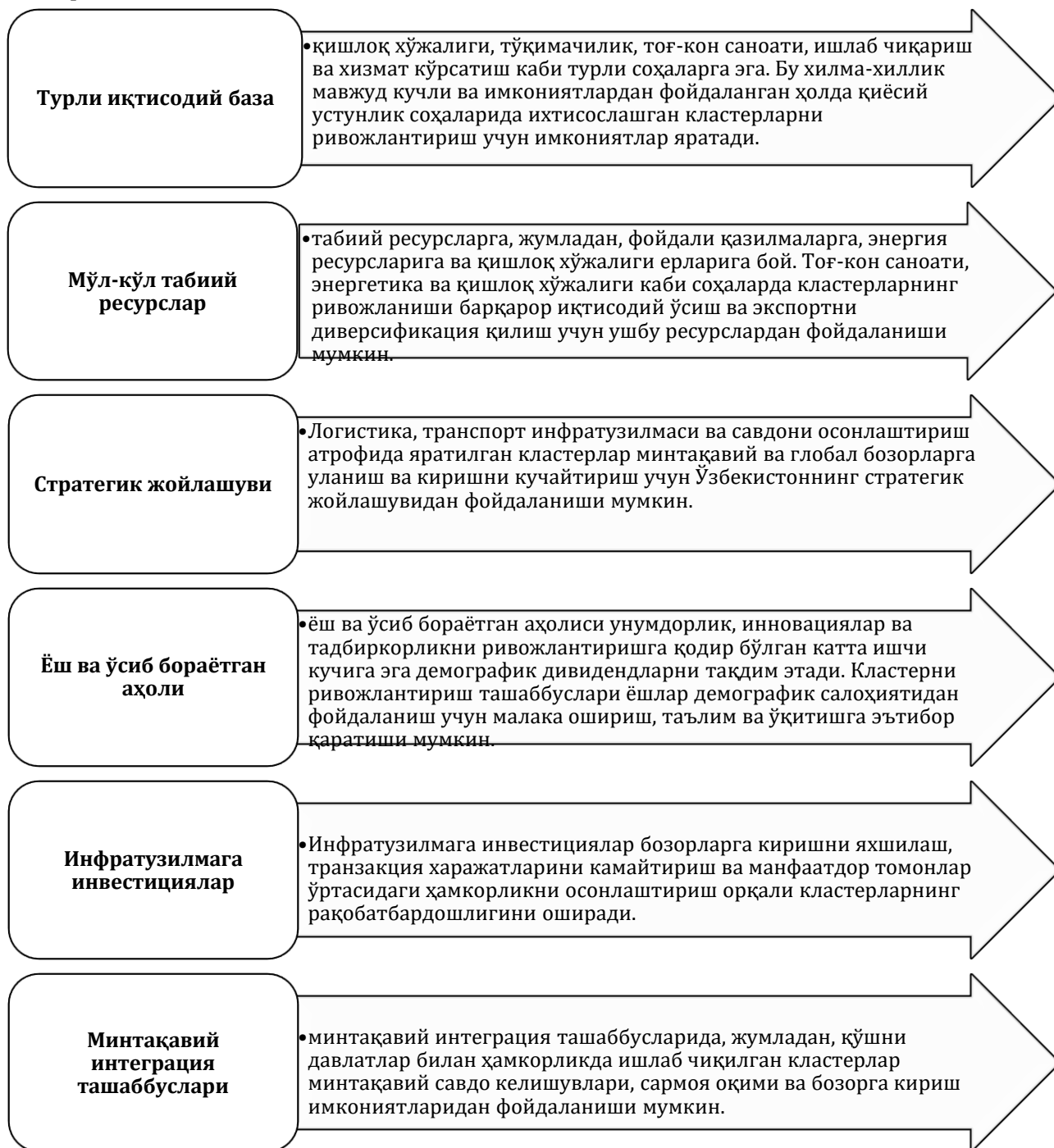
¹⁸⁸ Муаллиф томонидан шакллантирилган

	<p>тўсиқларини камайтирадиган, мураббийлик ва тармоқларга киришни таъминлайдиган ва стартапларни рағбатлантирадиган сиёсат тадбиркорликни рағбатлантириши мумкин.</p>	<p>акселераторлар ташкил этилиши мумкин.</p>
<p>Қўллаб-қувватловчи тартибга солиш муҳити</p>	<p>Тадбиркорлик ва инновациялар учун қулай муҳит яратиш мақсадида тартибга солиш жараёнларини соддалаштириши, маъмурий юкларни камайтириши ва бизнес юритиш қулайлигини яхшилаши мумкин. Интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи ва адолатли рақобатни рағбатлантирадиган аниқ ва шаффоф қоидалар инвесторлар ва бизнес ўртасида ишонч ва ишончни кучайтириши мумкин.</p>	<p>Бизнесни рўйхатдан ўтказиш тартиб-қоидаларини соддалаштириш, лицензиялаш ва рухсат бериш жараёнларини тезлаштириш ва инвесторлар ҳимоясини кучайтириш учун тартибга солувчи ислоҳотларни амалга ошириш мумкин. Инновациялар ва тадбиркорлик фаолияти учун тартибга солувчи тўсиқларни аниқлаш ва бартараф этиш учун тартибга солиш таъсирини баҳолаш ўтказилиши мумкин.</p>
<p>Инфратузилма</p>	<p>Алоқани яхшилаш ва кластер экотизимида ҳамкорликни осонлаштириш учун жисмоний ва рақамли инфратузилмага, жумладан транспорт тармоқлари, телекоммуникация тизимлари ва кенг полосали интернетга сармоя киритиши мумкин.</p>	<p>Кластер ривожланишини қўллаб-қувватловчи инфратузилма лойиҳаларини, масалан, саноат парклари, логистика марказлари ва инновацион йўлақларни молиялаштириш ва ривожлантириш учун давлат-хусусий шериклик муносабатларини шакллантириш мумкин. Бундан ташқари, рақамли инфратузилмага инвестициялар кластер ичидаги бизнес учун онлайн платформалар, рақамли воситалар ва электрон тижорат имкониятларига киришни кенгайтириши мумкин.</p>
<p>Саноат-тадқиқот ҳамкорлиги</p>	<p>Саноатга оид илмий лойиҳаларни илгари суриш, технологияларни узатиш бўйича офисларни ташкил этиш ва тижорий иловалар учун академик тажрибадан фойдаланадиган ҳамкорликни ривожлантириш орқали саноат ва тадқиқот институтлари ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлаши мумкин.</p>	<p>Билим алмашинуви, технологиялар трансфери ва ҳамкорликдаги илмий-тадқиқот лойиҳаларини осонлаштириш учун ҳамкорликдаги тадқиқот дастурлари, қўшма инновацион марказлар ва саноат-академия консорциумлари ташкил этилиши мумкин.</p>
<p>Маркетинг ва брендинг</p>	<p>Ўзбекистон ўзининг кучли томонлари, имкониятлари ва рақобатбардош афзалликларини намойиш этувчи мақсадли маркетинг ва брендинг ташаббуслари орқали кластер экотизимларининг кўриниши ва обрўсини ошириши мумкин. Муваффақиятли воқеаларни тарғиб қилиш, саноат тадбирларида иштирок этиш ва халқаро ҳамкорлар билан ҳамкорлик қилиш Ўзбекистоннинг сармоя ва ҳамкорлик учун жой сифатидаги салоҳияти ҳақида хабардорликни ошириши мумкин.</p>	<p>Ўзбекистон кластерларини жаҳон миқёсида тарғиб қилиш, сармоя, истеъдод ва бизнес имкониятларини жалб қилиш учун кластер брендинги кампаниялари, саноат кўرғазмалари ва савдо миссиялари ташкил этилиши мумкин. Халқаро ҳамкорлар, савдо палаталари ва савдо уюшмалари билан ҳамкорлик кластер манфаатдор томонлари учун бозорга кириш ва тармоқ имкониятларини осонлаштириши мумкин.</p>

Юқоридаги 1-жадвалга қарайдиган бўлсак, муваффақиятнинг ушбу асосий омилларига устувор аҳамият бериш ва стратегияларни Ўзбекистоннинг ўзига хос эҳтиёжлари ва муаммоларига мослаштириш орқали барқарор иқтисодий ўсиш, инновациялар ва рақобатбардошликни таъминловчи кластер ривожланиши учун қулай муҳит яратиши мумкин.

Ўзбекистонда кластер ривожланиши иқтисодий ўсишни, инновацияларни ва рақобатбардошликни ошириш учун катта ваъда беради. Шу билан бирга, у ўзининг потенциал таъсирини максимал даражада ошириш учун диққат билан кўриб чиқилиши ва ҳал қилиниши керак бўлган бир қатор имкониятлар ва муаммоларни ҳам тақдим этади. Ўзбекистонда кластерни ривожлантиришнинг асосий имкониятлари 2-расмда келтирилган:

2-расм. Ўзбекистонда кластерни ривожлантиришнинг имкониятлари¹⁸⁹

¹⁸⁹ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Ўзбекистонда кластерни ривожлантиришнинг имкониятлари билан бирга ўзига хос қийинчиликлари ҳам мавжуд эканлигини унутмаслигимиз лозим (2-жадвал).

2-жадвал

Ўзбекистонда кластерни ривожлантиришдаги қийинчиликлар¹⁹⁰

Номи	Мазмуни
Заиф институционал салоҳият	Ўзбекистон заиф институционал салоҳият, жумладан бюрократик самарасизлик, коррупция ва шаффофликнинг йўқлиги билан боғлиқ муаммоларга дуч келмоқда. Институционал салоҳиятни мустақкамлаш, бошқарув тузилмаларини такомиллаштириш ва масъулиятни рағбатлантириш кластер ривожланиши учун қулай муҳит яратиш учун муҳим аҳамиятга эга.
Кўникмаларнинг номувофиқлиги	Меҳнат бозори талаб қиладиган ва таълим тизими томонидан тақдим этилган кўникмалар ўртасидаги номувофиқлик кластер ривожланиши учун жиддий муаммо туғдиради. Таълим ва ўқитиш дастурлари, касбий таълим ташаббуслари орқали малакалардаги камчиликларни бартараф этиш кластерларда инновациялар ва самарадорликни ривожлантиришга қодир малакали ишчи кучини шакллантириш учун жуда муҳимдир.
Молиядан фойдаланиш имконияти	Кластерларнинг ўсиши ва кенгайишини қўллаб-қувватлаш учун капитал бозорлари, венчур капитал фондлари ва инновацион молиялаштириш механизмларини ривожлантириш орқали молиялаштириш имкониятларини яхшилаш муҳим аҳамиятга эга.
Инфратузилма тақчиллиги	Ўзбекистон жисмоний инфратузилма, жумладан, транспорт тармоқлари, энергия таъминоти ва рақамли уланишда дефицитларга дуч келмоқда. Инфратузилмадаги камчиликларни бартараф этиш ва уланишни кучайтириш кластерларнинг тўлиқ салоҳиятини очиш ва савдо, сармоя ва ҳамкорликни осонлаштириш учун муҳим аҳамиятга эга.
Институционал парчаланиш	Давлат идоралари, саноат бирлашмалари ва бошқа манфаатдор томонлар ўртасидаги тарқоқлик ва мувофиқлаштиришнинг йўқлиги кластерни ривожлантириш ҳаракатларига тўсқинлик қилиши мумкин. Мувофиқлаштириш механизмларини кучайтириш, давлат ва хусусий сектор иштирокчилари ўртасида шерикликни ривожлантириш институционал тўсиқларни бартараф этиш ва кластер ривожланишини рағбатлантириш учун зарур.
Глобал рақобат	Глобал миқёсда рақобатлаша оладиган кластерларни ривожлантириш инновациялар, сифат ва самарадорликни оширишга, шунингдек, Ўзбекистон маҳсулот ва хизматларини халқаро бозорларда фарқлаш стратегиясига эътибор қаратишни талаб қилади.
Экологик барқарорлик	Ўзбекистон сув танқислиги, ифлосланиш ва ерларнинг деградацияси каби экологик муаммоларга дуч келмоқда. Кластерларни режалаштириш ва барқарор амалиётларни рағбатлантиришда атроф-муҳит масалаларини интеграциялаш кластерларнинг узоқ муддатли ҳаётлигини таъминлаш ва табиий ресурсларни муҳофаза қилиш учун муҳим аҳамиятга эга.

Хулоса ва таклифлар.

Ушбу муаммоларни ҳал қилиш ва кластерни ривожлантириш тақдим этаётган имкониятлардан фойдаланиш кучли ҳукумат раҳбарияти, хусусий сектор ва фуқаролик жамияти иштироки билан мувофиқлаштирилган кўп манфаатли ёндашувни талаб қилади. Имконият ва муаммоларни таҳлил қилиш натижасида кластер тизимларини яратиш ва оптималлаштириш Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланиш мақсадларини амалга оширишда ҳал қилувчи роль ўйнаши аниқ. Мамлакат иқтисодий ислохот ва трансформациялар йўлини давом эттирар экан, кластерни ривожлантириш мавжуд кучли томонлардан фойдаланиш, асосий муаммоларни ҳал қилиш ва пайдо бўлаётган имкониятлардан фойдаланиш учун стратегик ёндашув сифатида намоён бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, кластер ривожланиши Ўзбекистон учун иқтисодий ўзгаришларни жадаллаштириш, иқтисодий диверсификация қилиш ва глобал рақобатбардошлигини ошириш учун стратегик йўлни таклиф этади.

¹⁹⁰ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Мамлакатнинг кучли томонларини ишга солиш, унинг муаммоларини ҳал этиш, инновациялар ва ҳамкорликни ўзлаштириш орқали Ўзбекистон барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш, иш ўринлари яратиш ва халқ фаровонлигини ошириш учун кластер ривожланишининг тўлиқ салоҳиятини очиб бериши мумкин.

Адабиётлар / Литература / Reference:

Abdin, M., & Rahman, M. (2015). *Cluster Development Models: Challenges and Opportunities. Political Economy - Development: Domestic Development Strategies eJournal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2631353>.

Adamus, W. (2019). *Factors of Cluster Initiatives Management. Other Information Systems & eBusiness eJournal*. <https://doi.org/10.31014/aior.1992.02.04.160>

Al-kfairy, M., Khaddaj, S., & Mellor, R. (2019). *Computer modelling and identification of factors important for the success of business clusters. International Journal of Knowledge-Based Development*. <https://doi.org/10.1504/IJKBD.2019.10026913>

Boschma, R., & Fornahl, D. (2011). *Cluster Evolution and a Roadmap for Future Research. Regional Studies*, 45, 1295 - 1298. <https://doi.org/10.1080/00343404.2011.633253>.

Everitt, B. (1974). *Cluster analysis. Quality and Quantity*. <https://doi.org/10.1007/BF00154794>

Klofsten, M., Bienkowska, D., Laur, I., & Sölvell, I. (2015). *Success Factors in Cluster Initiative Management. Industry and Higher Education*, 29, 65 - 77. <https://doi.org/10.5367/ihe.2015.0237>.

McNicholas, P. (2016). *Model-Based Clustering. Journal of Classification*, 33, 331 - 373. <https://doi.org/10.1007/s00357-016-9211-9>

Mueller, E., & Jungwirth, C. (2011). *The Performance of Clusters - an Analysis of the Impact of Cluster Context, Structure, and Functioning on Cluster Performance. Frontiers of entrepreneurship research*, 31, 1. <https://doi.org/10.2139/SSRN.1927275>

Newman, M. (2009). *Random graphs with clustering.. Physical review letters*, 103 5, 058701 . <https://doi.org/10.1103/PhysRevLett.103.058701>